

verb *intrullai* o *trumbullai* «intorbidare» (MLWagner, DESdo. II, 535a, 526a). En reto-romànic, *tuorbel* a Sobre-selva i Engadina, *tórbol* al Tirol, *tórgol* en el Friül.

Entre els dialectes italians ho tenim en els del Sud: sic. *tríbbulu*, napol. *trúvolo*, Tàranto *tórvolo*; veg. els detalls i cites de Schuchardt, *Roman. Etym.* II, 54ss., i I, 39, i Puşcariu, o. c. Però també a la part alpina: Milà *tolbor* o *tórbber* «torbido» (resultat fonètic normal allí de TURBULO-, com exposa Salvioni, *Dial. Mod.* 10 *d. Ci. di Milano*, 190); tessinès *tulbru* (Arbedo); i fins a Toscana deu haver existit això, localment, en altres temps, si fem cas dels dos NLL *Tórbola* (Pieri, *Toponimia della Valle dell'Arno*, 298).

En fi també trobem en el Piemont la forma igual a la catalana: *térbol*.³ Aviat és dit que tot això ve d'un ll. vg. *TURBULUS, *TURBULARE. El llatí vulgar no va néixer com un llenguatge diferent del llatí escrit, ni se'n separava gens en temps d'Enni, Plaute, Terenci. Aquestes formes hagueren de desenrotllar-s'hi amb el temps, relativament tard i en els cercles lingüístics ínfims, puix que no se'n troba documentació en el camp immens de la filologia llatina; per més que llur vasta extensió en els parlars neo-latins en demostrí l'existència. Almenys amb algunes variants. Car tampoc des de *TÜRBUŁUS, no s'explicaria la *é* radical, que és comuna de tot el català amb la major part d'Occitània i el Piemont.

Tot s'explicarà, però, si ens adonem que la forma bàsica i inicial, d'aquesta variant transformada, hagué de trobar-se en el verb, i des d'aquest estendre's a l'adjectiu: les formes d'aquest que corresponen aproximadament al tipus *TURBULUS. Així s'explica: 1.ª, que la terminació en aquest tipus adjectiu no concordi ben bé, allà on els resultats de -U i -E es mantenen distints: en romanès hi ha *túrbure*, que respon a -E, car la -U s'hauria perdut totalment segons fonètica romanesa, i *túrbur* només en el romanès de Macedònia («aromí»); en oc. ant. trobem, almenys en part, *trebol* com a femení («nuit *trebols* ni escura», *Jaufré*, 3039) que correspondria a -LE, tal com *frévol*, fem., de FLEBILIS; en albanès *turbuľ* però també *turbuľ*, i de més a més, hi ha *trubul*, amb la transposició que presenten el fr. *trouble* i l'oc. *trebol*, *troble*.

2.ª Aquesta transposició en fonètica romànica es produeix de vegades (sobretot en combinacions complexes, com ho és -RBL-), però només fora de l'accent: el pas directe de *trouble* a *trouble* no hauria estat possible, però sí *troubler* > *troubler*. D'aquí hagué de propagar-se a l'adjectiu. *Trouble*, transposat, ja apareix en francès antic, ja a la *Chanson de Roland*; però, d'altra banda, a l'E. Mj., també hi hagué durant bastant de temps les variants *tourble*, *turble* (Bloch), de les quals prové (com hem vist abans) la combinació anglesa *turmoil*.

En llengua d'oc la transposició ha estat pràcticament general (l'excepció única és el *turbulà* del Var). *Trebol* i *treble* són ja les formes de l'occità trobador, antic i clàssic. Aquella es la que predomina en el *Jaufré*: «e'l cels es *trebols* e escurs», v. 2794, «la nuit

fo bela e serena / que non es *trebols* ni escura», v. 3039; si bé també un cop l'altra: «e'l leprós ac las prunelas escuras, / e ls ueils *trebles* e grèpellatz, / tot entorn de vermeil orlatz», v. 2323. I veg. altres testimonis de *treble* i *trebol*, de l'oc. antic, en PSW, Rayn. i PDPP.

3.ª Per altra part el català, el piemontès etc., han mantingut la *r* en la seva posició llatina. Però aquestes llengües, i la major part de l'occità, presenten un altre fenomen fonètic, la dissimilació *o-o* > *e-o*, que era fàcil i normal abans de l'accent, però no es produeix en síl·laba tònica: 4 també aquí, doncs, és forçós pendre el verb com a punt de partida, per una raó diferent que la 1.ª i la 2.ª, però que ens condueix a la mateixa inducció. Tot plegat s'explica partint del verb. 'Enterbolir' en llatí clàssic es deia simplement TURBARE (*turbare aquam*, o bé *obturbare*, *conturbare*); però una forma de sentit especial, distingida de les altres acc., TURBIDARE, apareix en el llatí imperial (Solinus, S. III, Mart. Capella, Sidoni Apollinar, Ss. IV i V), d'on l'it. ant. *torbidare*, Vicenza *torbiar*, it. *intorbidare*, cast. *enturbiar*.

I aquesta és la que en la nostra part del llatí vulgar apareix transformada en *TURBULARE. Hi degueren coincidir diversos factors: una formació diminutiva en -ULARE, 'torbar una mica, enterbolir', era ben possible, així com TREMULARE reemplaçà TREMERE, *tentulare*, *pullulare*, *vinculare*, **reminctulare* i tants altres. Així mateix, hi contribuiria la influència de *turbulentus* 'revolt'; i junt amb ell, poc o molt, *turbula* 'munició confusa' [Apuleu], amb *turbēlae* 'pertorbacions' (des de Plaute).

D'altra banda, com posà de relleu Hugo Schuchardt, existí tota una sèrie de casos en què hi havia adjectiu en -ulentus, tocant-se de colzes amb sinònims en -idus i en -ulus: *tremulus* al costat de *tremidus*, *foetulentus* al costat de *foetidus*; *luculentus* i *lucidus*; en el CGL (ii, 596.11) *lutulentus* tradueix *turbidus* del ll. cl.; en it. *puzzolento* = *putidus*; en cast. *frío* = *frigidus* etc. Aquí veia ell la raó per què apareix *tiè-polo* a Nàpols en lloc de TEPIDUS, i *teplò* a Lorena (o *teivelet*, a Metz S. XIV); sobre-selvà *muorbel* MORBIDUS.

Anàlogament, argüia ell, es degué canviar TURBIDUS en *TURBULUS. I en efecte tot això hi degué contribuir; i no neguem que el fr. *trouble* i l'it. dial. *tórvolo*⁵ etc. corresponen a aquesta base; però aquest tipus, en l'adjectiu, degué ser de formació progressiva i secundària, com ho mostra la *e* nostra i de l'occità, i tots els fets que hem acoblat a dalt, en particular la transposició de la *r*, que en francès tampoc podia produir-se més que partint del verb: tant és així que de primer hi hagué *troubler*, però l'adj. *tourble*, *turble*; i solament després, la transposició de la *r* s'hi ha generalitzat.

Encara un altre factor degué contribuir a fer triomfar tant la *e* com la -l-: la convivència amb un mot tan veí de sentit i tan emfàtic com *terboli*, *terbolina*, provinents de TURBININU, -INA, derivats de TÜRBO, -BĪNIS, amb dissim. N-N > l-n, i amb metàtesi vocàlica *tor-